

*Дутчак Г.О.,
кандидат історичних наук,
докторант кафедри державного управління
і менеджменту НАДУ*

Особливості розвитку державно-владних відносин України і Франції: теоретико-історичний аспект

Проаналізовано становлення та розвиток державних відносин між українськими землями і французькою імперією з X ст. до 1917 р. На основі нових наукових досліджень показано нове бачення Наполеоном України. Обґрунтовано, що французькі державні діячі цікавилися Україною для зміцнення своєї держави.

Ключові слова: політичні діячі, українські землі, французька імперія.

Дутчак Г.О. Особенности развития государственно-властных отношений Украины и Франции: теоретико-исторический аспект

Проанализированы формирование и развитие государственных отношений между украинскими землями и французской империей с X века по 1917 г. На основе результатов современных исследований обосновано новое видение Украины Наполеоном. Доказано, что французские политические лидеры были заинтересованы в Украине в целях укрепления Франции.

Ключевые слова: политические деятели, украинские земли, французская империя.

Dutchak G.O. Features of state and power relations between Ukraine and France: theoretical and historical perspective

Analysis of the formation and development of the state relations between the Ukrainian lands and the French Empire from the tenth century to 1917. Based on new research found a new vision the Ukraine by Napoleon. Proved that French political leaders interested the Ukraine in to strengthen their state.

Key words: political leaders, the Ukrainian lands, the French Empire.

Постановка проблеми. Франція є великою державою із своєю багатою державотворчою історією. Французька стратегія спрямована на перетворення Європи на центр світу з адекватним впливом на події в ньому. Стабілізація внутрішньополітичної ситуації в Україні та належна активність українських зовнішньополітичних відомств визначатимуть французький курс щодо України. Зміцнення Української держави та взяття курсу на реформи зумовлять активізацію політики Франції в Східному напрямку. Як бачимо, в нинішніх умовах погіршення ситуації в Україні, Франція докладає зусиль, щоб врегулювати ситуацію. Досліджуючи історію державних відносин Франції і України, ми бачимо переломні для України в часи постійну присутність Франції у застосуванні “м’якої сили”. Для руху вперед, для налагодження державної співпраці необхідно вивчати історію питання, щоб знати, що об’єднує і що роз’єднує наші держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанню розвитку державно-владних відносин України і Франції присвячено не така велика кількість праць. Серед науковців, які його досліджували, можна назвати, І.Борщака, О.Скрипника, В.Смирнова, Л.Мельникова, В.Ададунова.

Формування цілей статті (постановка завдання). Основним завданням у межах запропонованого дослідження визначається зв’язування головних проблемних питань

формування державних відносин України і Франції в минулі часи. У зв'язку із складністю доступу до архівних матеріалів Франції спробуємо проаналізувати періоди, де державні інтереси Франції і України, пересікалися на основі робіт українських і російських учених.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Великий князь Київський Ярослав Мудрий широко використовував у своїй зовнішній політиці закріплення сімейних зв'язків. Показовим у цьому питанні є шлюб дочки Ярослава Анни і французького короля Генріха I. Анна стала його дружиною, а після смерті короля була регентшею Франції при своєму малолітньому синові – королі Філіппі I і підписувала державні документи: “Анна королева” [1]. За свідченням очевидців нова королева була майже єдиною людиною серед придворних, яка вільно володіла кількома мовами, вражала своєю начитаністю.

Дружні відносини між Францією і Руссю, встановлені в результаті шлюбу Анни Ярославни і Генріха I, скоро обірвалися. Цьому сприяла, зокрема, феодална роздрібненість, розкол християнської церкви на католицьку і православну. А в XIII ст. татаро-монгольські завоювання майже повністю ізолювали Русь від Західної Європи.

Зовнішні із Францією контакти тодішньої Російської імперії, куди входила Україна, налагоджувалися повільно. Причиною цього була не тільки географічна віддаленість, а й політичні інтереси Франції, яка протягом довгого часу була зацікавлена в союзі з Туреччиною, Польщею і Швецією для боротьби з Австрією [2].

XVI ст. датуються французькі описи українських земель. Секретар Міністерства закордонних справ й історик Блез де Віжнер подав історико-географічні відомості про Галичину, Волинь і Поділля. Від самого початку французькі урядовці і дипломатичні кола та поодинокі дослідники зацікавилися козацьким рухом та походами козаків проти Туреччини, Криму й Польщі. Перші відомості про козаків з'явилися у Франції в 1531 р.

У 1619 р. вийшло у світ перше видання славнозвісного в XVII і XVIII ст. монументального твору д'Авіті (PierreD'Avity) “Держави, королівства і князівства світу”. Успіх і популярність цієї книги в країнах Європи були надзвичайними і при нарадах Версальського конгресу, який закінчив 30-річну війну, європейські дипломати користувалися нею. У цьому творі читаємо, що “Руссю” або “Роксолянцією”, або “Рутенією”, або “Росією” називаються всі землі, що входять до складу польсько-литовської держави, від Полтавщини на Дніпрі і до Карпат, на яких народ говорить однією й тією самою мовою, сповідує одну й ту саму грецьку віру і зветься “руським”. Козаки є частиною цього народу; на Волині, частині Русі, живе Острозький князь “Шеф всіх Руських грецької віри...”.

1 грудня 1655 р. французький амбасадор у Стокгольмі Д'Авогур писав до короля Людовика XIV: “... Вже більше як місяць повернув з України абат Данило (амбасадор гетьмана Хмельницького при шведському королі Карлі X). Він передає, що козаки обложили Львів та інші міста, де живуть руські, які належать до тої ж самої нації, що й козаки [3].

У 1645 р. французький уряд за посередництвом королівського радника П.Шевальє закликав загін із 2 400 українських козаків, які під час війни з Іспанією взяли участь в облозі фортеці. Шевальє був автором книги “Histoire de guerre des Cosaques contre la Poİone” (1663), яка доповнювала відомості Боплана про Україну.

Цього часу офіційна французька політика була під польським впливом, і тому ці праці не позбавлені тенденційності – висвітлення фактажу з погляду польських інтересів.

Французька дипломатія прихильно ставилася до акції гетьмана І.Мазепи, допомагала укласти україно-шведський союз. Після полтавської поразки (1709) французькі дипломати впливали на Порту, щоб та не видавала цареві І.Мазепу і його прихильників. Про акцію І.Мазепи докладно інформували Людовіка XIV і його міністерство закордонних справ. Позитивно налаштованими до української справи були французькі послы при Карлі XII М.Безенваль і де Кампрендон, М. Боннак і його секретар Ж.Балюз у Варшаві, де Феріоль і граф де Зайер у Константинополі. Французька преса широко інформувала про події в Україні, засуджуючи зруйнування Батурина.

Значні зміни у відносинах між державами відбулися в період петровських перетворень. Зв'язок із Францією був складовою діяльності Петра I з метою “прорубати вікно в Європу”. Він шукав союзу із Францією, для цього в 1717 р. їздив у Париж. Підсумком цієї поїздки став Амстердамський договір між Францією, Росією і Пруссією. Договір підготував ґрунт для подальшого зближення двох держав. У тексті договору говорилося про бажання “встановити і зберегти тісний зв'язок, дружбу і союз”, “міцний і довготривалий” з метою підтримання “генеральної тиші” (тобто миру в Європі).

Перша половина XVII ст. є цікавою для України і Франції постаттю Г.Орлика. Він був неперевершеним майстром таємної дипломатії при дворі французького короля Людовіка XV. Він удосконалив старі способи шифрування послань, і у Франції в таємному кабінеті “секрети короля” були більш надійними, оскільки ґрунтувалися на застосуванні неалфавітного коду.

Після смерті Г.Орлика у листі до його дружини Людовік XV писав: “Мадам, я втратив бездоганного дворянина, Франція – сміливого і талановитого генерала, славне ім'я якого назавжди залишиться в аналах армії. У великому горі, яке спіткало вас, знайдіть утіху в тому, що граф Орлик помер так, як належить помирати людині його роду і гідності” [4].

Зв'язки з Францією особливо розширилися в період правління Катерини II, йдеться передусім про економічні зв'язки. У 1787 р. була укладена перша торгова угода, що засвідчувала міцні господарські зв'язки Росії і Франції. На той час Франція поставляла в Росію вина, тканини, марсельське мило та ін. Із Росії у Францію вивозилось залізо, сало, віск.

Французькі дипломати пильно стежили за подіями в Україні особливо з моменту, коли Кирило Розумовський став Гетьманом. Листи маршала Франції Льовендаля до графа д'Аржансона свідчать, що Кирило Розумовський мав певні зв'язки з Францією, які “навіть чи подобались у Петербурзі...” Кирило Розумовський прагнув до всього французького. 8 березня 1760 р., наприклад, він повернувся з Петербургу на Україну, і при ньому було чимало французів, як писав Яків Маркевич. К.Розумовський виїхав за кордон, і Gazette de France та інші європейські газети часто подавали матеріали про його подорож. В одній із газет писалося про те що, Гетьман України граф Розумовський вирішив поїхати в чужі країни й залишити роботу в уряді.

Де Бассе, що замінив Беренже, пише 27 серпня 1765 р.: “На Україні помічається сильний рух. Усунення гетьмана та зміни в країні, що їх робили за останніх часів, все

це страшенно збентежило й занепокоїло мешканців, що є так прив'язані до своєї свободи й до своїх звичаїв...". Після від'їзду Кирила Розумовського з Парижа його слід губиться у Франції. Лише 1803 р. тодішній "Journal des Debats" надрукував некролог про Кирила Розумовського.

Маючи на увазі неминучу війну з Пруссією, Дуглас радив своєму урядові нав'язати якийсь безпосередній контакт з козаками, що на випадок війни складатимуть головну силу імперії, бо самі росіяни мало чого варті під цим "оглядом".

У перші місяці 1801 р. де-факто склався перший в історії Європи російсько-французький союз. Цікаво, що, прагнучи підтримати Наполеона, Павло I планував направити в перші місяці 1801 р. 70-тисячне військо в Індію, щоб завдати удару по Англії. Його бажання "омити чоботи російських солдат у водах Індійського океану" не обмежилось абстрактними планами. Як авангард Павло I вирішив направити в Індію 22,5 тис. донських козаків (оснащених 12 гарматами і 12 единорогами під командуванням Війська Донського) [6]. Вбивство Павла I 12 березня 1801 р. завадило реалізації цих авантюричних планів, одночасно похоронивши ідею російсько-французького союзу.

За Наполеона з'явилася література з українського питання. Особливе значення мала книга Ш.Лесюра "Histoire des Cosaques" (1813 р.), написана за дорученням Наполеона напередодні походу проти Росії. З матеріалів графа де Отрив, директора політичного відділу Міністерства закордонних справ Франції, відомо про плани Наполеона щодо України; після розчленування Російської імперії на Лівобережній (Правобережню передбачалося віддати під опіку Польщі) Україні проектувалося створити окрему державу – "Наполеонідію".

Наполеон прихильно ставився до української державної ідеї. Його дипломат і керівник Міністерства закордонних справ Готерів підготував у 1811 р. секретний матеріал, в якому йшлося про утворення незалежної Української держави, яка мала б прийняти назву "Наполеонізм". Готерів включає до цієї держави все побережжя Чорного моря й Крим. Питання про Галичину він замовчує, оскільки Наполеон був в союзі з Австрією, допомога якої була йому потрібна для здійснення його планів супроти Росії.

Витворений поєднанням подібних і суперечливих, правдивих і фантастичних, анахронічних і сучасних свідчень образ українського козацтва в уяві французьких урядовців формувався за рахунок нагромадження все нових і нових інформаційних даних протягом майже півтора десятка років перебування Наполеона при владі. Відтак цей образ був різним за змістом та чіткістю в уяві різних представників французького уряду і залежав від ступеня поінформованості кожного з них. Згідно із сучасними теоріями малої соціальної групи, прикладом якої є також вузьке коло пов'язаних відповідальністю за долю країни й оповитих ореолом державної таємниці урядовців, найбільш поінформованим членом групи вважається зазвичай її лідер, у цьому випадку імператор Наполеон. Стосовно Наполеона це справджується повною мірою, бо імператор французів виявив бажання тримати руку на пульсі всіх подій не лише в його володіннях, а й за їх мажами, дізнаватися навіть найдрібніші подробиці становища різних, особливо ворожих держав. Протягом своєї політичної діяльності він проявляв інтерес до всього, що хоч якимось чином могло прислужитися розбудові власної імперії [7]. У міру віддалення від імператора ступінь поінформованості членів

французького уряду спадав, точніше – спеціалізувався стосовно вужчих питань зовнішньої чи внутрішньої політики. Втім, у тому, що стосувалося зовнішньої політики загалом і відносин із Російською імперією зокрема, дані, які надходили до імператора з найрізноманітніших джерел, попередньо аналізувалися його найближчим оточенням, зокрема – державним секретарем Юг-Бернаром Маре, якого було призначено 1811 р. міністром закордонних справ, його попередниками на цій посаді – Шарль-Морісом Талейраном, Жан-Батістом Шампаньї, а також військовиками – начальником Генерального штабу Луї-Александром Бертьє, принцом Еженом Бонапартом, командувачем французькими військами у країнах Рейнської конфедерації Луї-Ніколем Даву. Ця елітна група осіб, які користувалися довірою Наполеона і, як видно з листування останнього, щоденно, а іноді й щогодини обмінювалися з ним та між собою інформацією різного роду, безумовно, мала однакове з імператором інформаційне насаження, а відтак подібне за способом і психологічною тональністю сприйняття відображених у цій інформації явищ. Не стало винятком також формування в уяві цих діячів образу українського козацтва.

Напередодні війни 1812 р. Наполеон заповзвся вивчати різноманітні матеріали стосовно становища Російської імперії. Поміж запропонованих його увазі документів з архіву Міністерства закордонних справ Франції перебував і уривок із доповідної записки невідомого автора під назвою “Спостереження про українських козаків”. У цьому уривку відзначалося, що “ці козаки, які спочатку були незалежними, перейшли під зверхництво Польщі, постійно зберігаючи форму незалежного уряду, а згодом – під Росію. Вони живуть, як відомо, в країні, де розташовуються пороги Борисфену”[8]. За браком інших даних цей документ міг вважатися компетентними органами Французької держави як варте довіри першоджерело.

У каталозі особистої бібліотеки першого консула в Мальмезонському палаці українським дослідником І.Борщакком було виявлено згадку про книгу “Таємні мемуари про Росію”, автором якої був француз Шарль-Фредерік Массон, який протягом 1786–1796 рр. перебував на російській військовій службі [8]. І.Борщак вважав, що книга Ш.-Ф.Массона могла стати джерелом інформації стосовно України для Наполеона Бонапарта. Зважаючи на гучну популярність мемуарів Ш.-Ф.Массона у Франції, літературні достоїнства цієї праці і, особливо, характеристику військової могутності Росії, яку було подано французьким офіцером-очевидцем, важко припустити, що Наполеон оминув її своєю увагою. У чотирнадцятому розділі книги йдеться про “войовничу козацьку націю”, яка, на його погляд, “незабаром щезне з обличчя землі, як це вже сталося з багатьма націями, що їх торкнувся російський скипетр”.

Вважаючи за потрібне підкреслити, що “Україна завжди прагнула бути вільною”, Вольтер водночас стверджував, що проміжна ситуація України між Московією, Туреччиною та Польщею змушувала її шукати собі покровителя, а відтак і пана з-поміж цих держав.

Досить стриманим в оцінці можливості використання Францією у боротьбі з Росією українських козаків був колишній військовий аташе (ex-commissaire des guerres) дипломатичної місії Французької Республіки у Санкт-Петербурзі капітан Бургуен, який у листопаді 1804 р. уклав меморандум “Про торгівлю Росії на Чорному і Азовському морях”. Безперечна історична цінність цього документа, як зазначає В.Ададуров, полягає в тому, що він походить з тек державного секретаря, а відтак, імператор його, принаймні, переглядав, бо чимало документів з цих тек мають

помітки, зроблені рукою Бонапарта. Бургуен лише побіжно згадав про історію земель Придніпров'я. Його історична довідка про козаків, уміщена на двох із 90 аркушів рукопису, має скоріше етнографічний, ніж політичний сенс. Згідно з перекладом І.Борщака, який був її першовідкривачем, вона звучить так: “Українці відрізняються тим, що дуже прив’язані до своєї незалежності. Тому вони поступово шукали союзу з росіянами, шведами, турками та татарами”. Коли український дослідник В.Ададуров звірив французькі оригінали з перекладом І.Борщака, то виявилось, що фразу І.Борщака дописано про знищення Січі, “що dokonало назавжди українську свободу і залишило невдоволення в цілому народі”. Бургуен говорив про славетне минуле козацтва, від якого залишилися спогади. І.Борщак намагався переконати читача, що Бургуен застав не апатичний народ, більше нездатний на славні вчинки в ім’я своєї незалежності, а серйозну силу, яку могла використати у своїх інтересах Франція. Тому він “додав” до розповіді Бургуена конкретні політичні рекомендації, що мали вказувати на зацікавлення Франції підтримати українську самостійність і на важливість України для наполеонівської політики. Утім, міфологічні додатки І.Борщака до розповіді Бургуена українські вчені цитують як правдиві документальні свідчення. Тому сучасним дослідникам потрібно не тільки посилатись на авторитети, а достеменно вивчати архіви Франції і трактувати їх правдиво.

Оскільки в джерелах інформації французького уряду стосовно українських козаків останніх здебільшого описано як організовану військову силу, чи то незалежну, як от запорожців, чи то полки легкої кінноти на службі російського уряду, у нас є підстави вважати, що інтерес французьких офіційних чинників щодо козацтва був насамперед військово-стратегічним. У його основі лежало бажання дослідити одну зі складових військової могутності Російської імперії, збагнути механізм підпорядкування козацьких військ царській владі, оцінити ступінь прив’язаності та відданості козаків останній. Імовірно, що в разі відповідної потреби ці дані могли бути використані з метою опрацювання планів залучення козаків на службу французького імператора. Таким чином, в уявленнях уряду Наполеона I козаки поставали як різновид військової сили, яку Росія могла використати і використовувала у боротьбі з Францією.

Стверджувати, якому з-поміж названих першоджерел інформації належала роль найважливішого чинника формування образу українського козацтва в уяві Наполеона та його найближчого оточення, досить непросто, хоч аналіз політичних дискурсів французьких урядовців, особливо в період війни 1812 р., дає змогу зауважити очевидну тенденцію, а саме – прихильність (чи то радше довіру) до інформації, яку було подано французькими науковцями та урядовими аналітиками. Мабуть, ця обставина значною мірою зумовила байдуже ставлення керівництва французької імперії щодо проектів використання козацтва як противаги впливам Росії в Україні, якими рясніли меморандуми польських авторів. Можливо, що таке ставлення було зумовлене також інформацією з другого типу першоджерел, які засвідчували відсутність серед населення колишньої “країни козаків” суспільних груп, спроможних протистояти колоніальній політиці царату.

Прихильники рішучої боротьби з Наполеоном мали перевагу у 1812 р. і серед дворян Малоросії. До їх числа належали і відомий поет та драматург, друг Г.Р.Державіна В.В.Капніст і його брат П.В.Капніст. Однак їх брат Н.В.Капніст на запитання про те, що він буде робити, якщо Наполеон рушить у Малоросію, відповів: “Я сам піду йому на зустріч з хлібом і сіллю, до цього мудрого чоловіка”. За ці слова,

сказані в пориві душевної правди, він мав великі неприємності до старості літ. 8 жовтня 1812 р. Кутузов офіційно звертався до слобідсько-українського губернатора предводителя дворянства А.Ф.Квітки; зауважив: “Я зі свого боку справедливо повинен сказати, що отечество буде признательно слобідсько-українському дворянству за усердніє направлення в захисті оного” [9]. 9 жовтня аналогічне послання було направлено полтавському губернаторському предводителю дворянства Д.П.Трощинському. Тільки в західних губерніях імперії, де зберігся вплив польського дворянства, ставлення до військ Наполеона було доволі поблажливим, а перемогу Великої армії велично святкували. Але навіть тут не все було однозначно. Коленкур згадував про скарги Наполеона на мешканців Литви и Волині, які “забули, що вони родились поляками и зробились росіянами”.

Саме цар Олександр I як організатор створення і лідер 6-ї антинаполеонівської коаліції сміливо проявив себе на політичній і дипломатичній ниві, він щоденно отримував інформацію про просування військ. Він приймав усі важливі стратегічні рішення, нерідко йшов на компроміси і при цьому досягав наміченої цілі. Олександр добре знав сильні і слабкі сторони свого противника і скористувався своїми знаннями повною мірою. Патріотичні почуття російських військ не потрібно перебільшувати, оскільки армія, що воювала в 1812 р., не була суто російська, покликана боротися за національну ідею. Вона була багатонаціональною, нараховувала у своїх рядах і серед вищого офіцерства багато людей неросійського походження і воювала через свою вірність царю, захищаючи традиційні цінності і “старий порядок”, заснований на самодержавстві і пануванні дворянства. Приписувати їй національні почуття, на думку Д.Ливена [10], значить доказувати анахронізм. Разом з тим те, що вона була консервативною і повністю застарілою, парадоксальним чином виявилось цінною перевагою в боротьбі з Наполеоном.

Міністр закордонних справ Франції Д. де Вільпен у своїй книзі про Наполеона I – “Сто дней или Дух самопожертвования” висловив досить несподівану для нашого читача думку, що Наполеон “сприяв тому, щоб роздріблені нації починали співробітничати одна з одною”, так щоб Європа, врешті-решт об’єдналася в єдиний континент, причому “це об’єднання буде засноване на мирі, на загальному дусі, на спільній долі” [11].

У XIX ст. досить швидко розвивається франко-російська торгівля. Загальний товарообіг між Росією і Францією з 1789–1851 рр. збільшився більш як у 3 рази. До кінця XIX ст. він зріс ще у 3 рази. Напередодні Першої світової війни товарообмін між двома державами становив 200 млн золотих руб. (540 млн золотих франків) [12; 13].

Олександр II підписав у 1856 р. Парижський мирний договір, відповідно до якого Росії заборонялося мати військовий флот у Чорному морі. Від російського двору чекали реваншу, але новий голова Міністерства закордонних справ князь О.М.Горчаков заспокоїв західних послів: “Усі вважають, що росіяни зараз дуже сердиті. Це неправда. Ми не сердимось – ми намагаємось зосередитися” [14]. Після таких заяв у Європі стали ще більше боятися можливих російських інтриг і політичних диверсій.

У переписці Наполеона III з Олександром II за грудень 1858 р. є натяк на союз: “... щоб світ складався: перше – із сильної Росії, друге – із сильної Франції... Для цього потрібно, по-перше, знищити верховенство Австрійського дому в Італії, а Росії повернути собі старе належне історією – Галіцію або старе Галицьке князівство...” [15].

Уряд Франції у 1885 р. видав наказ про вигнання за межі Франції всіх принців, визнаних небезпечними для республіки [16]. Після цього був прийнятий закон про видворення із Франції всіх представників правлячих у Франції династій. Генерал Буланже ще до цього звільнив усіх принців із армії. За таких умов у 1887 р. виник інцидент, який дав поштовх так названому буланжинському руху.

Але торгові обміни були не головним елементом якісно головного зближення Франції і Росії у кінці XIX і початку XX ст. Головними були – політика і фінанси.

У зв'язку з проросійським курсом політики Франції на початку XX ст. про українські справи інформували французький уряд переважно тільки українські емігранти, серед яких Я.Федорчук. Єдиним винятком була діяльність Офісу союзу національностей, створеного 1912 р., який захищав поневолені народи; його секретарем був Ж.Пелісьє.

За часів Першої світової війни, щоб не ослаблювати свого союзника – Росію, Франція оминала українське питання, а 1916 р. французький уряд заборонив поширення у Франції журналу “La revue ukrainienne”, що виходив у Льозанні, як орган СВУ.

На особливий інтерес заслуговують останні роки царизму, оскільки в ту добу Франція була першим інвестором і фінансовим партнером України. Вона також брала участь у культурному житті. Станом на листопад 1917 р. в Києві налічувалося до 630 членів “Альянс Франсез” – про це писав і Перший Надзвичайний і Повноважний посол Франції в Україні Д.Шассар [17]. Науковці ще мають вивчити питання про те, ким вони були і яким був їхній вплив на життя громади.

Висновок з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Найглибшого вивчення в історії державного управління україно-французьких відносин, на нашу думку, заслуговують періоди, визначальні для майбутнього не тільки наших народів, а й усієї Європи. Перший із них – початок XVIII ст., початок творення Російської імперії. Це – епопея Г.Орлика і політика французького королівського двору у цьому зв'язку. Другий – завершення Першої світової війни, творення так званої “версальської системи”, головну роль у чому відіграла Франція, і наслідки цього для України і всієї Східної Європи. Потрібно вивчити і проаналізувати вказані історичні періоди, виявити помилки (з обох сторін), яких припустилися політичні діячі тих часів, щоб будувати наші відносини, враховуючи їх.

Список використаних джерел

1. Терещенко Ю. І. Історія України / Ю. І. Терещенко, В. М. Курило. – К., 1997. – С. 31.
2. Черников Г. П. Экономика Франции традиции и новейшие тенденции / Г. П. Черников. – М. : РОССПЭН, 2002. – С. 355.
3. Борщак І. По невиданих документах і стародавніх працях / І. Борщак. – Париж, 1923. – С. 10–14.
4. Скрипник О. Український генерал Французької армії Григорій Орлик: дипломат, розвідник, борець / О. Скрипник // День. – 2008. – 4 жовт. – № 178 (2860). – С. 7.
5. Трайнин І. Конституції Франції / І. Трайнин // Борьба классов. – М., 1936. – № 10. – С. 23.
6. Соколов О. Первая попытка заключения русско-французского союза в эпоху Наполеона. Бонапарт и Павел I / О. Соколов // Россия – Франция. 300 лет особах отношений / отв. ред. Ю. И. Рубинский, М. Ц. Арзаканян. – М. : ФГУК ГМВЦ “РОСИЗО”, 2010. – С. 111.
7. Васильчиков А. А. Семейство Разумовских / А. А. Васильчиков. – СПб., 1887. – Т. 4: Светлейший князь Андрей Кирилович. – Ч. 2. – 422 с.

8. *Ададуров В.* Українське козацтво в уяві Французького уряду доби Наполеона I / В. Ададуров // Україна в Центрально-Східній Європі. – К., 2006. – С. 395.
9. *Гросул В. Я.* Общественные настроения в России во время Отечественной войны 1812 года и заграничных походов / В. Я. Гросул // Российская история. – М., 2012. – С. 120.
10. *Мельникова Л. В.* “Россия против Наполеона: борьба за Европу, 1807–1814” Доминика Ливена / Л. В. Мельникова // Российская история. – М., 2013. – С. 8.
11. *Смирнов В. П.* Историография. Россия и Франция. XVIII-XX века / В. П. Смирнов // Вопросы истории. – М., 2006. – С. 172.
12. *Дипломатия Российской империи в XVIII веке // История дипломатии. – Т. 1. – М., 1941.*
13. *Любимов Н. Н.* Экономические отношения между Советским Союзом и Францией / Н. Н. Любимов // СССР – Франция (из истории политических, экономических и культурных отношений). – М., 1960.
14. *Нечаев С. Ю.* Русская Ницца / С. Ю. Нечаев. – М. : Вече, 2008. – С. 16.
15. *Пухова Л. А.* Европа пережила беспокойные времена / Л. А. Пухова. – М., 2007. – С. 176.
16. *Козлов Ф.* Политическое развитие Франции 1871–1890 гг. / Ф. Козлов // Борьба классов. – М., 1935. – № 1–2. – С. 190.
17. *Шассар Д.* Україна завжди була для мене реальною географічною, історичною і культурною / Доменік Шассар // Хроніка. – 2000. – 1995. – № 2–3. – С. 11.